

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

УДК 37.048.4

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ

ПРИПОТЕНЬ В., к. е. н., доцент Донбаського державного технічного університету

Україною взято курс на перехід до інноваційної моделі ринкової економіки. Повноправним суб'єктом інноваційного розвитку є трудовий потенціал України, який відіграє провідну роль у забезпеченні стабільності та конкурентоспроможності економічної системи, є основою життєзабезпечення суспільства.

Як зазначалося на Всеукраїнському форумі "Стан та перспективи професійного розвитку трудового потенціалу України", який відбувся 28 квітня 2005 р., "основою стабільності соціально-економічного, політичного життя будь-якої країни, подальшого її розвитку, засобом відтворення і нарощування людського потенціалу, дієвим чинником модернізації економіки є освіта" [1]. Освіта розширює можливості людини щодо надбання знань і професійних навичок, формує людський капітал, поліпшує якість життя і слугує джерелом економічного зростання та соціального прогресу. Основною економічною функцією професійної освіти є підготовка робітників і фахівців для забезпечення економіки країни робочою силою. Разом із тим, сьогодні цю функцію професійна освіта в Україні майже не виконує. Як зазначив на цьому форумі міністр освіти і науки України, система професійної освіти потребує реформування, зокрема, необхідно швидко вирішити такі питання: забезпечення працевлаштування випускників та їхнього професійного і кар'єрного зростання; поглиблення соціального партнерства між навчальними закладами і роботодавцями шляхом їх участі у підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації фахівців та розвитку науки; оновлення змісту, запровадження новітніх форм

професійно-практичної підготовки учнів і студентів, зміцнення навчально-матеріальної бази навчальних закладів [2].

Ці проблеми та шляхи їх вирішення висвітлюються багатьма вітчизняними вченими, зокрема: Т. Богдановою [3], А. Криклієм [4], Р. Гуревичем [5], М. Сорокою [6], В. Савченко [7], В. Гончаровим [8], О. Грішновою [9] та ін. Водночас необхідно вивчати позитивний зарубіжний досвід щодо механізмів розв'язання означеної вище проблеми та можливостей його впровадження в сучасних умовах становлення ринкових відносин в Україні.

Отже, необхідно не тільки всебічно розглянути важливі аспекти професійної освіти, а й знайти шляхи адаптації зарубіжного досвіду, що сприятимуть вирішенню проблем в Україні.

На сучасному етапі соціально-економічних перетворень в Україні важливого значення набуває кадрове забезпечення галузей економіки з урахуванням реальних потреб ринку праці та вимог до якості робочої сили. Зростання темпів промислового виробництва у країні висвітлило одну з найважливіших проблем розвитку економіки – проблему дефіциту робітничих кадрів. На сьогодні підприємства й організації відчувають гостру потребу саме у кваліфікованій робочій силі. Дефіцит робітничих кадрів почав проявлятися у 2002 р. у зв'язку з діловим поживаленням та економічним зростанням.

Ситуація, що склалася в Україні із забезпеченням економіки кваліфікованими робітничими кадрами, свідчить про її критичний стан. Це зумовлено низкою чинників.

По-перше, трудові ресурси швидко старіють. На деяких підприємствах середній вік робітників стрімко наближається до пенсійного. Рівноцінно замінити тих, хто вийде на пенсію, дуже проблематично.

По-друге, за останні роки зменшилася кількість навчальних закладів професійно-технічної освіти та чисельність учнів у них. Прорахунки системи професійної освіти, недостатньо адаптованої до перспективних потреб економіки, призвели до того, що більша частка молоді має низьку конкурентоспроможність через нестачу професійних знань, відсутність необхідної кваліфікації та трудових навичок. Обсяги та професійно-кваліфікаційна структура підготовки робітничих кадрів у системі професійно-технічних навчальних закладів не відповідають потребам сучасного ринку праці.

По-третє, в країні практично згорнуто систему профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл на робітничі професії. Сьогодні головним чинником для молоді під час вибору майбутньої професії є її престижність. Внаслідок орієнтації значних прошарків молоді на модні, звучні та емоційно привабливі професії та спеціальності, а також отримання вищої освіти, престиж робітничих професій знизився настільки, що виникають суттєві проблеми з набором учнів до навчальних закладів профтехосвіти.

Ці проблеми загострюються через негативний вплив сучасної світової економічної кризи на функціонування ринку праці у будь-якій країні. За даними експертів Міжнародної організації праці (МОП) глобальна економічна криза може призвести до зростання світової чисельності безробітних на 20 млн осіб [11]. При цьому, як визначено експертами МОП, зростання безробіття відбуватиметься швидше саме у тих країнах, де робоча сила є менш кваліфікованою. Отже, держава повинна організувати процес, який сприятиме пом'якшенню негативного впливу світової кризи на ринок праці, однак без удосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників досягти цього неможливо.

За даними досліджень, де охарактеризовані проблеми регулювання ринку праці в Україні в умовах сучасної економічної кризи [12–15], вирішення цього завдання ускладнюється в результаті істотного зростання навантаження на інфраструктуру ринку праці із набуттям членства у СОТ. Саме глобалізаційний чинник призведе до стрімкого збільшення потреби в професійному навчанні, перекваліфікації працівників, що вивільняються. Вирішення цих проблем, як свідчить дослідження, великою мірою залежить від удосконалення підготовки кадрів у системі закладів профтехосвіти, на підприємствах і в організаціях та поліпшення профорієнтаційної роботи [10]. При цьому слід вивчати та впроваджувати зарубіжний досвід, який недостатньо використовується в Україні.

У країнах із ринковою економікою профорієнтації молоді приділяється значна увага. У цих країнах загальне керівництво профорієнтаційною роботою здійснюється на державному рівні, а відповідні послуги надаються громадянам на безоплатних засадах. Водночас у деяких країнах (наприклад, у США) законодавство дозволяє приватним фірмам (агентствам) надавати платні профорієнтаційні послуги, які, як правило, поєднуються з працевлаштуванням. У Великій Британії та Фінляндії роботу з учнівською молоддю проводять переважно органи освіти, а з працюючою молоддю та дорослим населенням – органи з праці. Відбувається диференціація завдань, які вирішуються кожною з цих служб на різних етапах підготовки людини до самостійного трудового життя. У Швеції відповідальність за профорієнтаційну роботу та працевлаштування молоді покладено на служби освітньої та професійної орієнтації Міністерства освіти та Національного управління ринком праці; у Німеччині відповідальності за діяльність у цих сферах несе Федеральне відомство з праці. Інтеграція послуг проявляється у поєднанні профорієнтації з психолого-педагогічним і медичним консультуванням учнів та їхніх батьків з широкого кола питань – навчання, поведінки, спілкування, особливостей фізичного та психічного розвитку (Велика Британія, Фінляндія, Німеччина та ін.). Посилюються зв'язки між службами профорієнтації, профпідготовки та працевлаштування, створюються єдині центри зайнятості, які надають комплекс послуг (Фінляндія, Німеччина, США, Швеція).

Розширення та ускладнення профорієнтаційних послуг зумовило появу в деяких країнах (Велика Британія, США) таких понять, як "розвиток кар'єри", "освіта та орієнтація з питань кар'єри". Освіта з питань кар'єри проводиться в школі під час уроків і відповідає загальним інтересам школярів, а орієнтація з питань кар'єри охоплює заходи, спрямовані на задоволення їх індивідуальних потреб. Ці два види діяльності допомагають учням реально оцінити свої здібності та можливості, готують молодь до переходу від шкільного життя до профпідготовки, безперервної освіти, вибору професії та місця роботи, тобто до трудового життя. Водночас вони не просто частина навчального курсу, а його ядро, яке відіграє координуючу роль у навчальному плані.

У таких країнах, як Фінляндія, Швеція, Японія існують підходи, близькі до розуміння профорієнтації як частини більш широкого процесу – розвитку кар'єри. Наприклад, в Японії такий підхід знайшов відображення у законі про сприяння розвитку людських ресурсів, який передбачає зокрема систематичний та поетапний вплив на розвиток особистості протягом усього трудового життя з урахуванням професійних інтересів людини, її намірів, здібностей, досвіду та інших якостей, а також зовнішніх факторів: тенденції в технічному та економічному розвитку, ситуація на ринку праці, структурні зміни в економіці, інтернаціоналізація економічних зв'язків. Завдання профорієнтації у цьому випадку не обмежуються тільки з'ясуванням професійних здібностей людини, наданням їй необхідної інформації про професії та консультативними послугами, а розглядаються більш широко – у процесі розвитку особистості як засіб, що допомагає планувати свій трудовий шлях.

У кожній країні робота з профорієнтації молоді має свої особливості.

У США важливе місце в системі профорієнтації належить ознайомленню учнів із професіями, яке проводиться як безпосередньо консультантами, так і вчителями, які викладають загальноосвітні предмети. Крім того, інформацію та додаткові відомості про деякі професії та спеціальності учні отримують на уроках праці, де вона є складовою частиною цих уроків і заздалегідь планується.

У Великій Британії профорієнтаційною роботою керують Міністерство освіти та науки та Міністерство з питань зайнятості, які мають розгалужену мережу агентств, центрів і бюро. З метою координації діяльності з профорієнтації заснована Комісія з трудових ресурсів, однією із функцій якої є підготовка та проведення заходів, що допомагають вибрати професію, отримати відповідну професію або спеціальність, працевлаштуватися та зберегти роботу відповідно до своїх здібностей та віку. Крім комісії створено також Національну консультативну раду з професійної кар'єри, до складу якої входять працівники

сфери освіти, представники підприємців і профспілок, наукові працівники. Завданнями цієї Ради є аналіз діяльності служб профорієнтації та найму молоді усієї країни, а також публікація один раз на три роки доповідей із рекомендаціями щодо вдосконалення цієї діяльності.

У Канаді профорієнтаційна робота з учнями починається у ранньому підлітковому віці. У великих містах основна увага приділяється розповсюдженню комп'ютерної грамотності: у молодших класах шкіл введено навчання роботі з персональними комп'ютерами, у старших – вивчаються основи програмування. У школах невеликих міст та сільській місцевості структура професійних програм змінюється з урахуванням попиту на робочу силу. Для вибору майбутньої професії або спеціальності та підготовки до самостійного трудового життя широко застосовується робота підлітків за наймом протягом літніх канікул, для чого в країні з квітня по вересень діють тимчасові спеціально створені центри. Співробітники центрів – старшокурсники та недавні випускники коледжів та університетів, які проходять короткий курс підготовки, укладають контракти з різними державними та приватними організаціями, домовляючись про строки, обсяги та оплату робіт (іноді оплата частково або повністю здійснюється за рахунок державних коштів, які виділяються на спеціальні програми працевлаштування молоді в літній період).

У Швеції надання профорієнтаційних послуг не тільки визнано законодавчо, а й стало важливою функцією соціальної політики держави. Профорієнтація у цій країні розглядається як складовий елемент управління формуванням, розподілом і використанням трудових ресурсів, відтворення робочої сили. Саме тому на національному рівні посилено координацію профорієнтаційної діяльності. У країні створена національна служба освіти та трудової орієнтації (профорієнтації), яка має у своєму складі, поряд з іншими фахівцями, шкільних профконсультантів. До функцій цієї служби входить координація діяльності установ та окремих працівників на місцевому рівні, створення сприятливих умов для кооперації та співробітництва між школами і навчальними закладами, школами і підприємствами, школами і батьківськими організаціями; здійснення профорієнтаційного обслуговування учнів шкіл, а також осіб з обмеженою профпридатністю, надання інших послуг тим, хто потребує допомоги при виборі чи зміні професії.

У Франції політику у сфері професійної орієнтації визначає спеціально створена комісія Міністерства освіти, яка розробляє програми профорієнтаційної роботи для навчальних округів та інструкції щодо реалізації цих програм. У кожному навчальному окрузі існують центри інформації та профорієнтації, які мають у своєму арсеналі інформацію про різні типи шкільної та позашкільної підготовки, відомості про різні професії, можливості найму за певними професіями.

Таким чином, проаналізувавши досвід організації профорієнтаційної роботи у деяких розвинених країнах світу, можна зробити такі висновки:

- загальне керівництво профорієнтаційною роботою у цих країнах здійснюється на державному рівні;
- у деяких країнах диференціація профорієнтаційних послуг призвела до виникнення двох державних служб профорієнтаційного профілю, які мають різну відомчу підпорядкованість: одна, підпорядкована органам освіти, проводить профорієнтаційну роботу з молоддю, що навчається; друга, підпорядкована органам з праці, проводить профорієнтаційну роботу з працюючою молоддю та дорослим населенням;
- для профорієнтаційного обслуговування населення створюються центри профорієнтації як у регіонах, так і в школах та коледжах;
- складовою профорієнтації є уроки з ознайомлення учнів із професіями, уроки праці та робота школярів під час літніх канікул;
- як результат профорієнтаційної роботи у деяких країнах на кожного випускника середньої школи складається персональне досье, на основі якого готуються рекомендації, що містять перелік професій чи спеціальностей, найбільш прийнятних для окремого індивіда відповідно до його нахилів і здібностей;
- консультації у процесі профорієнтації спираються, з одного боку, на здібності та нахили людини, а з іншого – на стан ринку робочої сили та потреби різних галузей економіки у нових кадрах.

Отже, використання позитивного зарубіжного досвіду сприятиме вирішенню багатьох проблем на вітчизняному ринку праці та формуванню трудового потенціалу національної економіки.

В умовах сучасної економічної кризи, із урахуванням матеріалів Амстердамського і Лісабонського саммітів Європейського Союзу, на яких були прийняті основні принципи розробки національних планів дій щодо зайнятості до 2010 року [11], необхідно перенести акценти регулювання ринку праці на рівень окремого регіону, що потребує розробки регіональних Програм зайнятості населення на короткострокову перспективу з можливістю їх оперативного моніторингу і коригування залежно від тенденцій, що загострюються світовою кризою і, як наслідок – призводять до порушення роботи національної економіки і конкурентоспроможності будь-якого регіону.

Разом із законодавчими реформами в регіональних програмах зайнятості населення необхідно враховувати, що: *по-перше*, від забезпечення ефективної системи професійної освіти залежить стимулювання економічного зростання, поліпшення рівня життя, ліквідація безробіття і добробут регіону; *по-друге*, функціонування ринку праці залежно від конкретної соціально-економічної ситуації та дієвості політики державного регулювання може стати вирішальним чинником стабільного розвитку або спричинити певні загрози в розвитку регіону та держави в цілому.

Саме тому, з метою ефективного забезпечення діяльності державного управління в сфері професійної освіти згідно з ратифікованою Україною (Закон України від 1 липня 2004 р. № 1967-IV) Конвенцією Міжнародної організації праці № 150 "Про адміністрацію праці: роль, функції та організація" на регіональному і місцевому рівнях повинні діяти органи адміністрації праці, функції яких мають виконувати Головні управління праці і зайнятості обласних, місцевих і районних адміністрацій, що повинні проводити моніторинг у сфері професійної освіти та забезпечувати професійну орієнтацію молоді, зважаючи на потреби ринку праці та національної економіки для забезпечення її конкурентоспроможного розвитку та подолання негативного впливу світової економічної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кінах А.* Стан і перспективи професійного розвитку трудового потенціалу України / А. Кінах // Проф.-тех. освіта. — 2005. — № 3. — С. 2–7.
2. *Ніколаєнко С.* Роль освіти у формуванні трудового потенціалу держави / С. Ніколаєнко // Професійно-технічна освіта. — 2005. — № 3. — С. 8–10.
3. *Богданова Т. І.* Проблеми професійного навчання кадрів на виробництві / Т. І. Богданова // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. — К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2005. — 383 с.
4. *Криклій А. С.* Актуальні питання підвищення ефективності діючої системи профорієнтації кадрів / А. С. Криклій // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 5 (36). — С. 100–102.
5. *Гуревич Р.* Впроваджуємо ідеї Концепції розвитку професійно-технічної освіти в університеті / Р. Гуревич // Проф.-тех. освіта. — 2004. — № 4. — С. 11–12.
6. *Сорока М.* Регіоналізація системи професійної освіти – вимога часу / М. Сорока // Проф.-тех. освіта. — 2004. — № 4. — С. 9–10.
7. *Савченко В.* Методологічні основи визначення потреби у кваліфікованих кадрах / В. Савченко // Україна: аспекти праці. — 2003. — № 4. — С. 23–29.
8. *Управління персоналом : Ч. 1. Конспект лекцій : навч. посіб. / В. М. Гончаров, О. В. Додонов, І. А. Кириченко, Є. В. Гончаров та ін. — Донецьк : СПД Купріянов В. С., 2008. — 148 с.*
9. *Грішнова О. А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. — К. : Т-во "Знання", КОО, 2001. — 254 с.
10. *Отчет о научно-исследовательской работе "Разработка программы подготовки рабочих кадров для предприятий и организаций г. Луганска на период до 2007 года" // НИИ социально-трудовых отношений Минтруда Украины. — 2003.*
11. *Global Wage Report 2008/09: Minimum wages and collective bargaining: Towards policy coherence. — ISBN 978-92-121499-1 (print). — ISBN 978-92-2-121501-1 (CD-ROM). International Labour Office. — Geneva, 2008.*
12. *Бизнес-центр "Национальный" – прогноз украинской безработицы / [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://nbc.ua/pages/publications/inform>.*

13. *Україна і ЄС-12: переваги та недоробки* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/ua/news/foundation_press/25.html.
14. *Звягільський Ю.* Внутрішні причини економічної кризи, спровокованої владою України, і шляхи їх локалізації / Ю. Звягільський, В. Ландик // *Дзеркало тижня.* — 2008. — 22–28 листоп. (№ 44). — С. 2–4.
15. *Програма зайнятості в умовах фінансової кризи – нагальна вимога часу* // *Хрещатик.* — 2008. — 31 жовт. (№ 198). — С. 3–6.